

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1971

“ΘΝΗΤΑ ΤΑ ΠΑΘΗΜΑΤΑ, ΑΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟ ΕΘΝΟΣ”

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Ἀντιβασιλεῦ!

Αἱ ἐπέτειοι τῶν Ἐθνῶν εἶναι ὅπως αἱ ἐκλεκταὶ σελίδες τῆς Μουσικῆς. Ὄταν ἀκούωνται διαρκῶς, χάνουν καὶ διαρκῶς ἀπὸ τὴν γοητεῖαν τῶν. Σήμερον δὲ ἐορτάζομεν τὴν ἑκατοστὴν καὶ πεντηκοστὴν ἐπέτειον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Χιλιάδες στομάτων ἀπὸ αἰῶνος καὶ πλέον ἔχουν ὑμνήσει ἐκάστοτε τὴν μεγάλην ἐπέτειον. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ ἐξαντληθῇ τὸ θέμα. Διότι ὀπισθεν τοῦ θέματος τούτου ἴσταται τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ πρῶτον Ἔθνος τῆς Ἑρωπαϊκῆς ἡπείρου, τὸ Ἔθνος τὸ ὁποῖον ἀριθμεῖ τεσσάρων χιλιάδων ἐτῶν βίον εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ζῶμεν καὶ ἀγωνιζόμεθα ἀκόμη.

Ὁ μικρὸς αὐτὸς πρόλογος σημαίνει, ὅτι καὶ ὁ ὕμνος πρὸς τὴν σημερινὴν ἐπέτειον οὐδαμῶς πειθαναγκάζει νὰ ὀμιλήσωμεν διὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ μόνην. Ὅλοι ἴσως οἱ ἀποφινοὶ ἀκροαταὶ γνωρίζουν κάθε πτυχὴν τῆς. Μερικοὶ δὲ ἀσφαλῶς καλύτερον ἀπὸ τὸν ὀμιλοῦντα ταύτην τὴν στιγμὴν. Εἶναι ὅμως δυνατόν, νὰ μὴ εἶναι τόσοι πολλοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ σκεφθοῦν τὴν ἱεράν μας ἐπέτειον ὡς ἀνάπτυξιν πρὸς τὸ ἀπέραντόν μας Παρελθὸν καὶ ὡς λογικὴν προέκτασιν πρὸς τὸ ἀδηλόν μας Μέλλον.

Θὰ προσπαθήσω νὰ ὀμιλήσω ἀπόψε ὑπὸ τὸ νόημα τοῦτο. Διότι

εἶναι δυνατόν ἐξ ἴσου ἢ ἐπέτειός μας νὰ ὑμνηθῆ καὶ μὲ λόγια τῆς ἐπανάστασεως, καὶ μὲ λόγια τῆς σήμερον καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν ὄλων τῶν αἰώνων τοῦ παρελθόντος μας. Τὸ κάθε παρελθὸν διατηρεῖ ὅλα του τὰ δικαιώματα ἀκέραια, διὰ νὰ συσσωματωθῆ πρὸς τὸ Παρόν. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀρχίσω μὲ μίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν τὴν ὁποίαν μέχρι σήμερον ἴσως δὲν ἐπρόσεξε κανεὶς.

Οἱ πραγματικοὶ πολιτισμοὶ τοῦ πλανήτου μας ὑπῆρξαν συνάρτησις τῆς εὐκόλου ἀποδόσεως τῆς Γῆς. Διὰ τοῦτο ἀνεπτύχθησαν εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰς πεδιάδας τὰς ἀρδευομένας ὑπὸ ποταμῶν, ὅπως τοῦ Ἰνδοῦ, τῆς Αἰγύπτου ἢ τῆς Μεσοποταμίας. Εἶναι οἱ πολιτισμοὶ τῆς ξηρᾶς. Ἡ κατάκτησις ὁμως τῆς θαλάσσης, ὁ πολιτισμὸς τῆς θαλάσσης εἶναι εἷς καὶ μόνος, ὁ τοῦ Αἰγαίου. Οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου, οἱ Κυκλαδίται καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πολυσχιδῶν Ἑλληνικῶν παραλίων, ἐπιέζοντο μονίμως ἀπὸ τὰς δυσκολίας τῆς ζωῆς. Παλαιότερες διαρκῶς πρὸς κυματώδη θάλασσαν, τὴν ὁποίαν ἐτάρασσαν οἱ ἰσχυροὶ ἐτησίαι, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἐφευρέται τοῦ τροπιδοφόρου πλοίου. Ἐντὸς ὀλίγου κατέστησαν οἱ κυρίαρχοι τῆς Μεσογείου. Γνωρίζομεν καλῶς τώρα, ὅτι μεσοῦσης τῆς τρίτης π. Χ. χιλιετηρίδος εἶχον ἤδη κατακτήσει τὴν Ἀδριατικὴν καὶ εἶχον φθάσει μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Μυκηναῖοι, ἡδη μεσοῦσης τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, ὑπῆρξαν ὁ ἐμπορικώτερος λαὸς καὶ εὐρίσκομεν τὰ προϊόντα των εὐρύτατα διαδεδομένα, ὅσον οὐδενὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Μεσογείου. Παρεμβάλλεται ἐπὶ βραχὺ διάστημα ἢ μεσοβασιλεία τῶν Φοινίκων καὶ τὰ σκῆπτρα ἀναλαμβάνουν ἐκ νέου οἱ Ἕλληνες, ἀπόλυτοι κυρίαρχοι τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου καθ' ὅλην τὴν Κλασσικὴν ἐποχὴν.

Ἴδου λοιπὸν ἐν ἱστορικὸν γεγονὸς, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορικότης δρᾷ μέχρι καὶ σήμερον. Εἶναι περιττὸν νὰ ἐνθυμίσω πράγματα πολὺ γνωστά: Τὴν ναυτικὴν δεξιότητα τῶν Ἑλλήνων, τὰ μικρὰ των πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀντίκρουσαν τοὺς κολοσσοὺς τῶν ἀντιπάλων, τὸ φρονιμά των, τὴν τόλμην των καὶ τὸν ἡρωισμόν των. Διὰ τὸ καλὸν τῆς ἡμέρας, ὅπως συνηθίζομεν νὰ λέγωμεν, ἃς ἀναφέρωμεν ἐν μόνον

ἐπεισόδιον τῆς Ἐπαναστάσεως, τὰ γεγονότα περίξ τῆς ναυμαχίας τοῦ Γέροντα. Τὰ σκάφη τοῦ Τουρκικοῦ καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου ἐνώ-
νονται ὅλα ὁμοῦ. Μερικὰ εἶναι πελώρια, εἶναι εὐέλικτα, εἶναι ἐκτάκτου
λαμπρότητος. Ἔχομεν ἱστορικὰς μαρτυρίας περὶ τούτων. Πενήντα
χιλιάδες ἐπιβαίνουν μὲ 2.500 πυροβόλα. Ἡμεῖς ἔχομεν 70 μικρὰ σκάφη
καὶ 800 πυροβόλα. Ἐν τούτοις συνεκροτήθησαν μάχαι ἐκ παρατάξεως.
«Ἡ ναυτικὴ ἱστορία δὲν ἔχει ἴσως ἀνάλογον σελίδα, διὰ τὰ κινήση
τόσον ζωηρὸν ἐνδιαφέρον εἰς κάθε ἄνθρωπον τῆς ναυτικῆς τέχνης»,
λέγει ὁ *Jurien de la Gravière*. Πλανᾶται ὁ εὐγενὴς καὶ περίφημος Γάλ-
λος ναυτικός. Τὰ αὐτὰ οἱ Φωκαεῖς εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Σαρδηνίας
κατὰ Καρχηδονίων ὁμοῦ καὶ Τυρρητῶν. Τὰ αὐτὰ εἰς Ἀρτεμισίον καὶ
Σαλαμίνα. Τὰ αὐτὰ εἰς πλῆθος ἄλλων περιστάσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν
εἶναι τοῦ παρόντος, διότι αἱ λέξεις ἐδῶ εἶναι μετροημέται. Ἴδου τοῦλά-
χιστον μία ἀπὸ τὰς φάσεις τῶν ναυμαχιῶν περίξ τοῦ Γέροντα, διότι
δὲν ἀναφέρονται πλέον συχνά :

Ὁ ναύαρχος τῆς Τύνιδος, κυβερνῶν ἕξοχον φρεγάταν 44 πυροβό-
λων, προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν ναυτικὴν του
δεξιότητα. Ὁ Μιαούλης διατάσσει πρόσω τὰ πυροπολικά. Σπεύδει εἰς
τὴν ἐξόρμησιν θανάτου ὁ Ὑδραῖος Γεώργιος Θεοχάρης. Τὸ πῦρ τῆς
φρεγάτας εἶναι τρομερὸν καὶ θαυμαστὴ ἡ εὐκίνησις τῶν χειρισμῶν τῆς.
Οἱ ἱέρακες τοῦ πυροπολικοῦ εἶναι θαυμαστότεροι. Τοὺς ἐμπυχνῶνουν
αἱ ἀθάνατοι ἔννοιαι Πατρίς, Θρησκεία, Ἐλευθερία, πρὸ παντὸς ἢ ἀτί-
μητος φιλοτιμία τῶν ἡρώων. Συστρέφονται καὶ ἐλίσονται κάτω ἀπὸ
τὴν φονικὴν δύναμιν πυρός. Αἱ ἀρπάγαι των πραγματοποιοῦν ἐπὶ τέ-
λους τὸν θανάσιμον ἐναγκαλισμὸν. Ἀκαριαίως ἡ φρεγάτα γίνεται πυρο-
τέχνημα. Τὰ Ψαρά, καπνίζοντα ἀκόμη, ἔλαβον τὴν πρώτην των
ἐκδίκησιν.

Σταματῶμεν ἐδῶ ἡμεῖς. Ἄλλ' ἡ ναυτικὴ μας ἱστορία συνεχίζεται
εἰς ὅλους τοὺς πολέμους, μέχρι καὶ τῆς γενεᾶς μας. Εἰς τὴν εἰρηρικὴν
ναυτιλίαν ἐπίσης ἐξελίσσειται λαμπρῶς ἡ ἱστορία μας. Μέσα εἰς τὸ
πλαίσιον τῶν ὀλίγων λόγων μας τὰ γεγονότα προσπίπτουν ὡς ὕμνος

διὰ τὸ παρελθόν, ὡς ὑπερηφάνεια διὰ τὸ παρόν, ὡς ἐλπιδοφόρος ἐνθάρρυνσις διὰ τὸ μέλλον.

Εἶναι εὐκόλον πρᾶγμα νὰ παραθέσῃ κανεὶς ἀπεράντους σελίδας ἀπὸ τὰ ἐπιτεύματα τῆς Φυλῆς διὰ μέσον τόσων τρικυμιωδῶν αἰώνων. Εἶναι δύσκολον ὁμως νὰ ἀπομονώσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σήμερον εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ. Καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ εἰς τὸ πεδίον τοῦ πνεύματος τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ὑπῆρξεν ἀπλῶς καὶ λιτῶς πάντοτε αἰώνιον ὑπόδειγμα. Εἰς ἄλλα πράγματα δὲν ὑπῆρξε βεβαίως. Καὶ πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ αὐτά, διότι εἶναι ἐξ ἴσου διδακτικά. Οἱ πρόγονοί μας ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὸν Μιλτιάδην καὶ τὸν Θεμιστοκλέα διὰ νὰ τοὺς καταδικάσουν καὶ νὰ τοὺς ἐξορίσουν. Τὸν Φειδιάν, διὰ νὰ ἐνσαρκώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ Θείου καὶ νὰ τὸν περάσσουν κατόπιν ἀπὸ δίκην. Τὸν Σωκράτη, διὰ νὰ δοξάσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ εἶτα νὰ πῆ τὸ κώνειον. Ὁ ἐνάρετος Φωκίων οὐ μόνον κατεδικάσθη, ἀλλὰ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ὁ ἴδιος τὰς δέκα τρεῖς δραχμάς, τὰς ὁποίας ἐχρειάζετο ὁ δῆμος, διὰ νὰ προμηθευθῆ τὸ φάρμακον.

Ἄμφότεροι οἱ μεγάλοι ἄνδρες δὲν ἐμνησικάκησαν. Ὁ πρῶτος καὶ ἀποθνήσκων ἀφῆκεν ὑπέροχα διδάγματα χαρακτηῆρος καὶ ἠθους. Ὁ δεύτερος ἠρκέσθη εἰς ὀλίγον χιοῦμορ. Εἶπεν ἀπλῶς ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε καὶ νὰ ἀποθάνῃ τις, δίχως νὰ πληρώσῃ. Ἀκόμη καὶ μέσα εἰς τὰ τραγικὰ ὀλισθήματα τοῦ Ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ἐνυπάρχει ἡ πνοὴ τοῦ μεγαλείου.

Ἄς δοκιμάσωμεν, μὲ ὀλίγα μόνον λόγια νὰ ἀντιπαρέλθωμεν τὰς δύο χρυσᾶς περιόδους τῆς Φυλῆς μας. Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ Χαλκοῦ αἰῶνος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ, τὴν ὁποίαν διήγνησαν καὶ ἄλλα ἔθνη. Ἡ ἐποχὴ τῆς πολεμικῆς ἀριστοκρατίας, τῶν ἐπαγγελματικῶν πολεμιστῶν. Ὅλοι αὐταὶ αἱ ἐποχαί, εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ζοῦν τὸν κίνδυνον καὶ ἀπολαμβάνουν τὴν πολυτελεῆ ζωὴν εἰς κάθε στιγμήν τοῦ βίου των. Ζοῦν μὲ τὰ ὄπλα των, τοὺς ἵππους των καὶ τὸν ἀφάνταστον πλοῦτον τῶν σκευῶν, τῶν κατοικιῶν των, καὶ τῶν τάφων των, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ παραλαμβάνουν ὅλον αὐτὸν τὸν ὑλικὸν πλοῦτον. Πέριξ αὐτῶν δημιουργοῦν-

ται οί θρῦλοι, οί ὅποιοι ἀποκρυσταλλώνονται σιγά-σιγά εἰς μυθολογίαν καί λαμβάνουν καλλιτεχνικήν μορφήν εἰς τὰ ἥρωικά ἔπη. "Ὅλα τὰ πολεμικά ἔθνη ἔχουν τοιαύτην ποίησιν. Ἄλλά Ἰλιάδα καί Ὀδύσσειαν καί τὸν θεῖον Ὅμηρον ἀνέδωκεν ἓν μόνον ἔθνος, τὸ Ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Σπανίως οί βασιλεῖς τῶν ἐποχῶν ἐκείνων εἶναι καθαροὶ θνητοί. Εἶναι υἱοὶ ἢ ἀπόγονοι θεῶν καί θεανῶν ἢ ἔχουν μητέρα Νύμφας, Ναϊάδας, Νηρηίδας. Ὅσον ἀπωτέρω ἀνατρέχομεν πρὸς τοὺς πολιτισμούς, τόσο ἐγγύτερον ἴστανται οί ἄνθρωποι πρὸς τοὺς θεούς. Ταχέως ὁμως ὠχρῶ ἢ ἀντίληψις αὕτη, ἐφόσον ἀναπτύσσονται αἱ κοινωνίαι.

Εἰς τὴν Κλασσικὴν ἐποχὴν τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπάρχουν πλέον οί θείας καταγωγῆς ἄνθρωποι, οί Διογενεῖς. Ὑπάρχουν μόνον μερικαὶ οἰκογένειαι, καυχώμεναι τοιαύτην καταγωγὴν ἐμμέσως διὰ τῶν ἡρώων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, οί Πεισιστρατίδαι ἀπὸ τὸν Νέστορα. Οἱ Τυραννοκτόνοι ἦσαν Γεφυραῖοι, ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κάδμου καὶ οὕτω καθεξῆς. Πάλιν εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι καὶ εἰς τὴν ἥρωικὴν γενεὰν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τὸ φαινόμενον ἀναζῆ. Ὄρισμένοι ἄνθρωποι ἦσαν Νεραϊδογεννημένοι. Ἡ κόρη τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Θηρεσία Μακροῦ, τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ὕμνησεν ὁ Βύρων, ἦτο Νεραϊδογέννητη πρὸς μητρός. Ὅμοίαις καταγωγῆς ἐπιστεύοντο καὶ οί Μαυρομιχαλαῖοι καὶ ἄλλοι. Τὸ φαινόμενον, ὅπως βλέπομεν, συνδέει καὶ πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν Φυλὴν εἰς ἀδιάσπαστον ἐνότητα παραδόσεων.

Ἡ δευτέρα χρυσῆ περίοδος εἶναι φυσικὰ ἡ Κλασσικὴ. Μέσα εἰς δύο αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ 600 μέχρι τοῦ 400 π.Χ., δίδει τόσα ἢ Ἑλλάς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσα δὲν ἔδωκεν τρεῖς προϋπάρξασαι χιλιετηρίδες ὄλων τῶν ἄλλων πολιτισμῶν. Ἡ Ἑλλάς δίδει τὴν Τέχνην, δίδει καὶ τὸ πνεῦμα. Δημιουργεῖ τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς ἱστορικὰς διηγήσεις. Τὴν Φιλοσοφίαν ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς μυθικὰς δοξασίας. Τὸ δρᾶμα ἀπὸ τὰς λαϊκὰς πανηγύρεις. Δίδει τὰ πρῶτα στοιχεῖα πλήθους ἐπιστημῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅλα αὐτὰ παραμένουν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος.

Τί εὐτυχῆς εἰκόν, ἂν ἠδυνάμεθα νὰ σταματήσωμεν ἐδῶ! Ἄλλὰ δυστυχῶς δὲν σταματῶμεν ἐδῶ. Οἱ Ἕλληνες ἔδωκαν καὶ τὸ κλασσικὸν παράδειγμα ἐλλείψεως τῆς Ἐθνικῆς ἐνότητος. Ἠνάλωσαν τὰς θαυμασίας δυνάμεις των εἰς ἀλληλοκτονίαν. Ἐχομεν παραδείγματα πράξεων ἀνηκούστως ἀπανθρώπων. Ἡ Ἑλλὰς ἀπέτυχεν οὕτω νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὑλικῶς, ὅπως εἶχε τεθῆ πνευματικῶς. Ἡδύνατο νὰ τὸ πράξῃ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, ὅταν ἀπέκρουσε τοὺς Πέρσας. Ἡδύνατο μίαν ἀκόμη φορὰν ἢ Ἑλλὰς νὰ ὁμοιοῖσῃ, ὅταν ἐπειθαρχήθῃ διὰ τῆς βίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ τέλη τοῦ λεγομένου ἐλευθέρου βίου της, εἰς τὸν δεύτερον π.Χ. αἰῶνα, θὰ ἠδύνατο τελεσφόρως νὰ ἐνωθῆ καὶ νὰ ἀντισταθῆ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ρώμης.

Δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ πράξῃ. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον τραγικώτερον, καθόσον πολλαὶ μεγάλαι Ἑλληνικαὶ διάνοιαι τὸ ἐπεζήτησαν καὶ πολλαὶ εὐγενεῖς ψυχαὶ τὸ ἐθρήνησαν. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ τὸ ἀνώτερον τοῦτο πνεῦμα. Κατὰ μείζονα λόγον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ οὔτε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ δὲν ὑπῆρξεν οὔτε καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἢ ὅποια ἐπὶ δύο ἔτη ἐξεφυλίσθη εἰς σωστὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ παθήματα τοῦ Ἔθνους. Εὐτυχῶς ἦσαν θνητά, ἀφοῦ τὸ Ἔθνος ζῆ πάντοτε καὶ θάλλει. Θὰ ἐξηγήσωμεν τὸ διατί εἰς τὴν ἐπομένην μας παράγραφον, διότι ἐδῶ πρέπει συντομώτατα νὰ σκιαγραφήσωμεν τὰς συμφοράς μας. Βάρβαροι κατόπιν βαρβάρων ἐκλόπισαν, ὡς γνωστόν, ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὴν κοσμοκράτειραν Ρώμην. Μαζὶ μὲ αὐτὴν ὑπέφερε καὶ ἡ Ἑλλὰς. Ἡ ἐνσωμάτωσις της εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος, τὸ ὅποῖον τάχιστα ἀπέβη Βυζάντιον Ἑλληνικὸν ἐταύτισεν ἀπλῶς τὰς τύχας της πρὸς τὴν νέαν αὐτὴν πολιτικὴν ἐνότητα, ἢ ὅποια δυστυχῶς δὲν ἦτο ἀπόλυτος ἐνότης ἐθνικῶς. Τὸ θαῦμα ὅμως καὶ ἐδῶ συνετελέσθη διὰ τοῦ πνευματικοῦ παράγοντος, ὅστις εἶναι ἀθάνατος καὶ ὅστις παρέσχε τὸ στοιχεῖον τῆς ἐνότητος εἰς τὸ ἀμάλαμα λαῶν τοῦ Βυζαντίου.

Διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ χρόνου θὰ ἀφήσωμεν ἀμνημονεύτους ὅλους τοὺς ἄλλους τρομεροὺς ἐχθρούς. Ἡ ὁρμή των ἐθραύσθη εἰς τοὺς προμαχῶνας τοῦ Βυζαντίου καὶ οὕτως ἀνεπτύχθη ἄνευ σοβαρᾶς ὀχλήσεως ἢ Κεντρικῆ Εὐρώπῃ. Θὰ ἔλθωμεν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν δεινότερον κατακτητὴν, τὸ Τουρκικὸν Ἰσλάμ.

Τὸ ὄνομα Τοῦρκος (Τοῦρκ ἢ Τουρούκ) σημαίνει «δύναμις». Καὶ ἡ δύναμις αὕτη εὐρίσκετο εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμη σχέσιν μὲ τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ. Τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὠργανωμένου ἤδη, ἰσχυροῦ καὶ ἔχοντος ἀξιόλογον πολιτισμόν, παρέχουν αἱ πηγαὶ τῆς παλαιᾶς Κινεζικῆς φιλολογίας καὶ αἱ πρώιμοι Βυζαντιναὶ πηγαὶ αἱ ἰδικαί μας. Μία ἐμπορικὴ καὶ διπλωματικὴ ἀποστολὴ εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ Ἰουστίνου Β' κατὰ τὸ 568 μ. Χ. Ἡ ἀποστολὴ δίδει ζωηρὰν εἰκόνα τῶν πρωτογόνων ἐκείνων Τούρκων, τῶν ὁποίων ὁ δυνάστης ἔφερεν ἀκόμη τὸ Μογγολικὸν τίτλον τοῦ Χαγάνου. Ἰστεμὶ ἦτο τὸ ὄνομά του, ἡ δὲ πρόθεσις του νὰ συνάψῃ σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον διὰ νὰ κερδίσῃ νέαν ἀγορὰν τῆς μετᾶξης, ἣς τὸ ἐμπόριον εἶχον ἀποσπάσει οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῶν «Λευκῶν Οὐννων». Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἢ Βυζαντινῆ ἀποστολῆ περιγράφει μὲ ἔντονα χρώματα τὴν ἀγρίαν βαρβαρότητα, τὸν ἴλιγγον τῆς Ἀσιατικῆς χλιδῆς καὶ τὸν Σαμανισμόν εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὴν θρησκείαν. Ἐπτὰ ἔτη βραδύτερον ὁ Βυζαντινὸς διπλωμάτης Βαλεντῖνος καὶ ἡ ἀποστολὴ του εὐρίσκουν ἄλλην ἀτμόσφαιραν καὶ ἐξαναγκάζονται νὰ κρεουργήσουν διὰ σιδήρου τὰ πρόσωπά των, διὰ νὰ παρακολουθήσουν αἰμόφυρτοι τὴν κηδείαν τοῦ πατρὸς Τουρξάνθου.

Ὅλιγα ἔτη βραδύτερον βασιλεύει ὁ *Bilga Kagan*. Διατηρεῖται μία ἐπιγραφή του. Ἡ ἀρχὴ τῆς εἶναι χαρακτηριστικὴ: «Ἐγώ, ὁ ἰσόθεος, ὁ υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ, ὁ Τοῦρκος σοφὸς Χαγᾶνος, ἀνέβην εἰς τὸν θρόνον μου. Ἀκούσατε τοὺς λόγους μου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους...». Μᾶς εἶναι περαιτέρω γνωστόν, ὅτι ἡ σοφία του καὶ ἡ οὐρανία καταγωγή του δὲν ἀπετέλεσαν ἐμπόδιον εἰς τὴν δηλητηρίασίν του ἐκ μέρους τοῦ πρωθυπουργοῦ του, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἐμνηστεύετο

μίαν περιγίπισσαν κατὰ παραχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κίνας.

Ἐπὶ ἐδῶ ἐξεκίνησεν ἡ δύναμις, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐλόγισεν ἐπὶ τέλους τὸ Βυζάντιον. Ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων εἶχεν ἤδη ἅπαξ κυριευθῆ, λεηλατηθῆ, ἐξευτελισθῆ ἀπὸ ὀρδὰς ἀτάκτων καὶ ἀρπάγων τῆς Δύσεως, οἵτινες ἐν τούτοις ἐβάδιζον ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκαλοῦντο Σταυροφόροι. Τοῦλάχιστον Μωάμεθ ὁ Κατακτητῆς ἦτο ἀλλόθρησκος. Ὅταν ἔφθασε πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1453, ἦτο 21 ἐτῶν. Πολιορκεῖ στενωῶς τὴν Πόλιν, ὑπερνεωλκεῖ 70 πλοῖα ἐντὸς τοῦ Κερατίου, ὑπερνεωλκεῖ 70 μέτρων. Χρονογράφοι ἀναφέρουν τὸ γεγονός ὡς θαῦμα. Ἐπίδειξις δυνάμεως καὶ τεχνικῆς πρέπει νὰ ἦτο, ὅτι τὰ πλοῖα ἔφερον τὴν ἐξαρτίαν των καὶ τὰ πληρώματα ἀκόμη εἰς τὰς θέσεις των. Πέντε ἐβδομάδας βραδύτερον ἔπιπτεν ἡ Πόλις, ἀφοῦ τὰ τείχη καὶ αἱ πύλαι των εἶχον καταστήσει ἐρείπια ἀπὸ σφαίρας κολοσσιαίων τηλεβόλων, ζυγίζούσας 1350 λίτρας. Ἦσαν τὰ μεγαλύτερα βλήματα, τὰ ὁποῖα ἕως τότε εἶχεν ἴδει ὁ Κόσμος.

Ἐπεσεν ἡ βασιλὶς. Πάθημα καὶ τοῦτο. Ἐπεσε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων. Δὲν ἔπεσεν ἐπομένως ἡ τιμὴ. Πρὸ παντός δὲν ἔπεσε τὸ φρόνημα τοῦ Ἔθνους. Ὁ θρῦλος ἐθεώρησεν ἀπλῶς μαρμαρωμένον τὸν Βασιλῆα, ὁ ὁποῖος κάποτε θὰ ἐπανέλθῃ... καὶ εἰς ὄλων τὰ στόματα ἐθρυλεῖτο καὶ θρυλεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη :

Πάλε μὲ χρόνια, μὲ καιρούς, πάλε δικά μας θᾶναι.

Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς ἐρχόμεθα εἰς τὸ σπουδαιότατον φαινόμενον, τὸ φαινόμενον τῆς ἐπιβιώσεως τῶν ἐθνῶν. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ὑπάρξει μόνον ὡς ὕλική δύναμις. Τοιαῦται δυνάμεις παρέρχονται. Καὶ παρέρχονται τόσον ταχύτερον, ὅσον μεγαλύτερος εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς βαρβαρότητος : Τὸ πρῶτον ἱστορικὸν φαινόμενον μεγάλης, ἀλλὰ προσκαιροῦ αὐτοκρατορίας, φαίνεται νὰ ἦσαν οἱ Ὑκσῶς. Ἦσαν οἱ Σημιτικῆς καταγωγῆς πολεμισταὶ τῆς Ἐρήμου, οἱ ὁποῖοι μεταξὺ 1700 καὶ 1600 π. Χ. κατέλυσαν τὸ αἰωνόβιον Κράτος τῆς Αἰγύπτου. Τὰ ἴχνη τῆς ἐξαπλώσεώς των εὐρίσκομεν μέχρις Εὐφράτου, μέχρι Κρήτης καὶ μέχρις Ἑλλάδος ἀκόμη, κατὰ τὴν

ἐρμηνεῖαν τὴν ὁποῖαν δίδουν τινὲς εἰς τὸν μῦθον τοῦ Δαναοῦ. Ἄλλ' ἦσαν βάρβαροι, οἱ ὅποιοι ἔλαμψαν καὶ ἐσβέσθησαν ὅπως ἡ ἀστραπή. Οἱ Σκόθαι, ὁ Ζιγγίς Χάν, ὁ Ταμερλᾶνος, οἱ Οὔννοι τοῦ Ἀττίλα εἶναι ἀνάλογα παραδείγματα. Μικρὰ ἔθνη τοῦναντίον μὲ πνευματικὴν παράδοσιν, ὅπως οἱ Ἑλληνας ἢ τὸ ἔθνος τοῦ Μωϋσέως, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστοῦν δεινὰς ἱστορικὰς περιπετείας, νὰ ἐπιζήσουν, νὰ ἀναγεινηθοῦν ἀκόμη, καὶ ἅπαξ, καὶ δίς, καὶ πολλάκις.

Ἀφιερόνοντες τὴν τελευταίαν παράγραφον τῆς σημερινῆς ἐπετείου εἰς τὸ θέμα τοῦτο, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ δώσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ φαινομένου ἐκείνου τῆς Ἀναγεννήσεως, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται εἰδικώτερον ἀνθρωπισμός.

Προϋποτίθενται γνωστὰ τὰ γεγονότα, ὅτι ὅταν ἐξέλιπεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἀνέτειλεν ἐκ παραλλήλου ὁ Χριστιανισμός. Συνέβη τότε ἐν περιέργῳ φαινόμενον: Πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἐπολεμήθη ἀηλεῶς ὡς Ἐθνικόν (δηλαδὴ εἰδωλολατρικόν). Ἐν τούτοις οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔνθεοι ὑπὸ Ἑλληνικοῦ ἀκριβῶς πνεύματος, ἐδημιούργησαν ἐν εἶδος *tabu* κατὰ τοῦ πνεύματος τούτου, χωρὶς ὅμως νὰ εὐνοήσουν τὴν καταστροφὴν του. Ἔργα τέχνης κατεστράφησαν πολλὰ ὑπὸ λαϊκοῦ φανατισμοῦ. Χειρόγραφα ὅμως ἐλάχιστα. Αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μοναστηρίων τοῦναντίον ὑπῆρξαν τὰ ἄσυλα τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας. Ἐκεῖ αὕτη παρέμεινεν ἐν ληθάργῳ. Ὁ βαρὺς χειμὼν τοῦ Ἑθνους ἐπέϊδε πολλὰ δεινὰ, ἐπέϊδε καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν. Ἡ Δύσις ἐπληρώθη Ἑλληνικῶν χειρογράφων. Πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ ἐσύλησαν οἱ Σταυροφόροι. Ἄλλα παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὸ κῆμα τῶν λογίων προσφύγων μετὰ τὴν πτώσιν τῆς βασιλίδος. Πάντως οἱ θησαυροὶ παρέμεινον νεκροί. Ἐβάρυνε παντοῦ ἡ στουγνὴ ἄρησις τοῦ Χριστιανικοῦ Μεσαίωτος κατὰ παντὸς Ἐθνικοῦ ἀναγνώσματος. Τὰ κείμενα τῶν Κλασσικῶν, ὡς εἰδωλολατρικά, ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πλεόν, τὰ Ἑλληνικά δὲν ἀνεγιγνώσκοντο πλεόν. Εἶχον καταστῆ γλῶσσα νεκρά.

Τὸ πνεῦμα ὅμως δὲν χάνεται ποτέ. Ἡ Ἑλληνικὴ πνευματικὴ

κληρονομία ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ ἐμφυχοῦται ἐκ νέου. Τὸ δὲ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ἄκρως διδακτικόν, τὸ ἄκρως συγκινητικόν, ὀνομάσθη ἀνθρωπισμός. Τοῦ ὅρου τούτου γίνεται κατάχρησις. Ἀνθρωπισμός ἐν κυριολεξίᾳ σημαίνει σπουδὴν τῆς ἠθικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱστορίας ὑπὸ τὸ πρῖσμα πνευματικῆς χειραφετήσεως. Σημαίνει εὐκαμψίαν τοῦ πνεύματος, σημαίνει ἀπαραιτήτως εὐρυμάθειαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν στενὴν εἰδίκευσιν, πολιτικῶς δὲ σημαίνει δημοκρατικὰ ἰδεώδη καὶ στοργὴν πρὸς τὸν λαόν. Δὲν σημαίνει «ἐπαναστάτης», οὐδὲ ἀληθεύει ὁ ὀρισμὸς τοῦ Étienne Gilson, ὅτι Μεσαιῶν εἶναι θεὸς ἄνευ ἀνθρώπου καὶ Ἀναγέννησις ἄνθρωπος ἄνευ θεοῦ. Ὁ ἀνθρωπισμὸς ἐνεφανίσθη εἰς στιγμὰς σάλου καὶ χάους, εἰς Κόσμον κατατροχόμενον ὑπὸ πνευματικῆς τυραννίας καὶ ἀπειλούμενον καὶ μὲ στυγνὴν ἀνάλογον πραγματικότητα.

Ὡς ἀντίρροπον ἐχρησίμευσε τὸ θαυμαστὸν φαινόμενον τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ ἀνθρωπισμὸς ὠρθώθη μὲ τὰς ἀξίας τοῦ Παρελθόντος. Διέπλασε τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ ἀνθρώπου. Ἐδημιούργησε νέαν ἐλπίδα εἰς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα.

Μία μικρὰ ὄμας ἀνθρώπων εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἐξεκίνησε μὲ τὰ ἐν λόγῳ ἰδεώδη. Ἦρχισε νὰ μελετᾷ τὰ «εἰδωλολατρικὰ κείμενα». Τοῦτο ἦτο ὁ σπινθήρ. Ἄλλη μικρὰ ὄμας ἐθαύμαζε τὸ Ἑλληνικὸν δράμα. Ἀνεξήτει τὴν ἀναβίωσίν του ὁμοῦ μετὰ τῆς μουσικῆς του, ἡ ὁποία εἶχε χαθῆ διὰ παντός. Πειραματιζόμενοι οἱ ἔνθεοι μελετηταὶ προσέθεσαν καὶ ἁρμονίαν εἰς τὴν μονόγραμμον μουσικὴν τῆς ἀπλῆς μελωδίας. Ἴδον πῶς ἐγεννήθη τὸ σημερινὸν μελόδραμα.

Ὅτως ἀναφαίνεται εἰς τὴν Ἱταλίαν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος ἡ λάμψις τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ μορφὴν ἐκρήξεως τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὅλοι ὁμοῦ θραύουν τὰ δεσμά των. Οἱ καλλιτέχναι μεθύσκονται ἀπὸ τὰ ἀθάνατα πρότυπα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ γλύπται ἀνακαλύπτουν ἐκ νέου τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οἱ ζωγράφοι τοὺς αἰθερίους κόσμους τῶν ἀρχαίων Κλασσικῶν. Ὁ φραγμὸς τῆς ἐκκλησίας διασπᾶται. Εἰσέρχονται εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων. Τὴν ἀγαθὴν χωρικὴν

δέσποιναν μεταβάλλει ὁ χρωστήρ εἰς Οὐρανίαν μητέρα τοῦ θεοῦ. Ἡ μελαγχολικὴ ὑψηλότης τοῦ Γοτθικοῦ ρυθμοῦ δίδει τόπον εἰς ἠλιόλουστα κτίσματα μὲ στοὰς καὶ μὲ κίονας καὶ μὲ ζωφόρους. Διὰ τὸ πνεῦμα περιττὸν καὶ νὰ ὀμιλήσωμεν. Πρέπει ἴσως νὰ εἴπωμεν μόνον, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κολοσοῦ, κατέκτησε τὸ πᾶν. Εἰς «βλάσφημος» ἀνθρωπιστῆς ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ προτείνῃ, ὅπως ὁ Πλάτων ἀνακηρυχθῆ Ἅγιος. Τὸ κλασσικὸν παρελθόν, ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος, ἀνεγεννᾶτο. Παρεσκευάζε τὴν τελείωσιν τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀντέδρασε. Τοῦναντίον ὑπῆρξε καὶ πατέρων τῆς κινήσεως. Τὸ Θεῖον εἶναι Θεῖον εἰς οἵανδήποτε θρησκείαν...

Ἄς προσθέσωμεν ἀκόμη, ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν πυρὴν τοῦ Φλωρεντινοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὑπῆρξαν αἱ πέντε γενεαὶ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων. Ἐξ αὐτῶν ὁ *Cosimo* ἀνησύχει βαθέως ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον. Ἐκεῖ εἶχε μεταφερθῆ τότε ἡ Σύνοδος τῆς Φεράρας περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν (1339). Εἰς τὸν *Cosimo* ἔκαμε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς λευκόθριξ Ἕλληνα, ὅστις εἰς ὥρας ἐλευθέρας θρησκευτικῶν συνεδριῶν ἐδίδασκε περὶ Πλάτωνος. Ἦτο ὁ Γεώργιος Γεμιστός, γνωστότερος ὡς Πλήθων. Ὁ *Cosimo* εὔρε τότε τὴν ποθητὴν ἡσυχίαν. Ἡ ψυχὴ ἐπέζη μετὰ θάνατον. Τὸ ἔβεβαίον ὁ Πλάτων. Ὁ *Cosimo* ἐγνώριζεν ἀσθενικόν, ἀλλ' εὐφυνᾷ νέον καὶ τοῦ ἀνέθεσε νὰ μεταφράσῃ τὸν Πλάτωνα. Οὗτος ἦτο ὁ κατόπιον περίφημος *Marsilio Ficino*.

Ὀλίγον βραδύτερον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Φλωρεντίας ἦτο Λορέντζος ὁ Μεγαλοπρεπής. Οὗτος συντελεῖ ὁμάδα ἐκλεκτῶν ἀνθρωπιστῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν γέροντα πλέον Φικίνον. Διὰ πρώτην φορὰν τότε καθιερώθη ὁ ὅρος Πλατωνικὴ Ἀκαδημία διὰ τὴν μικρὰν ὁμάδα καὶ ὑποθέτω ὅτι ἐκεῖθεν προέρχεται καὶ ἡ ὀνομασία τῶν Ἀκαδημιῶν σήμερον ἀνὰ τὸν κόσμον.

Ἄς ἐπιτραπῆ νὰ ὑπογραμμισθῆ ἐδῶ καὶ ἐν ἄλλο γεγονός, κατὰ τὴν γνώμην μου ὑψίστης σημασίας. Πέριξ τοῦ 1400 ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Φλωρεντίας ἦτο ὁ *Coluccio Salutati*, πρωτοπόρος ἀνθρωπιστῆς καὶ ἄρα καὶ δημοκράτης. Τότε ἀκριβῶς εἰς ἀντιπρόσωπος τῆς τυραννικῆς

δεσποτείας τῶν γαιοκτημόνων ἐβασίλευεν εἰς τὸ Μιλᾶνον, ὁ Galeazzo Visconti. Περιγράφεται ὡς τύπος νευρωτικός, μανιακὸς καὶ δηλητηριαστής. Ἐξεκίνησε πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας. Ἡ Φλωρεντία ἦτο ὁ κύριος στόχος του, ὡς ἰθύνουσα πόλις τῆς Ἰταλίας, ἣτις καὶ ἐδοκίμασε νὰ συμπήξῃ συμμαχίαν ἀμύνης διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Βενετίας, τοῦ Πάπα καὶ τῆς Τοσκάνης. Ἀλλὰ πάντες ἐδειλίασαν καὶ ἡ Φλωρεντία ἀπέμεινε κατὰ τὸ 1402 μόνη. Ὁ Salutati προστρέχει εἰς τὸ κλασσικὸν πνεῦμα τότε. Εἰς χεῖράς του τὰ κείμενα τῶν Κλασσικῶν ἀπέβησαν πολιτικὴ δύναμις. Ἐνεθουσίασε τοὺς Φλωρεντίνοὺς, ὑπενθυμίζων ὅτι εἶναι κληρονόμοι τῆς Ρώμης, ὅτι ἡ πόλις των χρονολογεῖται εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα π.Χ., ὅτι εἶναι φρουροὶ τῶν δημοκρατικῶν ιδεωδῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὰ γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς αὐτά, διότι εἰς αὐτὰ προστρέχομεν πάντοτε ἐν ὥρᾳ κινδύνου. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ἐδῶ, ὅτι οἱ Φλωρεντίνοι ἐνεπνεύσθησαν ἀπίστευτον θάρρους. Ἀντέστησαν εἰς μακρὰν πολιορκίαν, συνοδευομένην ἀπὸ πείναν καὶ νοσήματα, μέχρις ὅτου ὁ Visconti ἀπέθανεν, ἀσθενήσας αὐτὸς πρῶτος. Ἐκτοτε ἐπέισθησαν ὅλοι, ὅτι οἱ Κλασσικοὶ ἐγκρύπτουν τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας, ὅτι εἶναι τὸ ἐγκόλπιον πάσης ἐλευθέρας κοινωνίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις δὲν ὀφείλει ὀλιγώτερα εἰς τοὺς Κλασσικοὺς. Θὰ ἐπανέλθῃ ἡ σημερινὴ Εὐρώπη εἰς τοὺς Κλασσικοὺς ἢ θὰ ἐξακολουθήσῃ περικόπτουσα τὴν ἀνθρωπιστικὴν μάθησιν εἰς τὰ Πανεπιστήμια; Ἴδου τὸ πρόβλημα τῆς παρούσης στιγμῆς, πρόβλημα παγκόσμιον.

Σήμερον ἀπειλεῖ καὶ πάλιν ἡ ἰδέα τοῦ χάους. Τότε εἶχεν ἀνασταλῆ ἀκριβῶς τὸ χάος. Παντοῦ ἀνεφάνησαν μεγάλοι ἀνθρωπισταί, παντοῦ τὸ ἄφθιτον Πνεῦμα δύο ἀθανάτων Ἐθνῶν. Παντοῦ τὸ ἄφατον κάλλος τῶν Ἀθηνῶν, παντοῦ ἡ Auctoritas τῆς Ρώμης. Ἐπιτραπήτω νὰ μεταχειρισθῶ τὰς ἐξῆς λέξεις, γραφείσας μόλις πρὸ ὀλίγων ἑβδομαδῶν, διότι ὁ ξένος λόγιος χρησιμοποιεῖ, διὰ πρώτην, νομίζω, φορὰν, ἔκφρασιν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας.

Ἐῖς ἓν ἦτο μία στιγμὴ φανταστικὴ διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀπροσδόκητον ἄφιξιν ἐνὸς διαστημοπλοίου

ἐκ τοῦ ἐπουρανίου χώρου, τὸ ὁποῖον ἦτο φορτωμένον μὲ τέως ἀγνώστους ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Κλασσικῶν»! Ἔκφρασις ὠραία! Ἄλλὰ τὰ διαστημόπλοια, ὡς γνωστόν, μᾶς ἔφεραν λίθους καὶ χῶμα. Τὸ φορτίον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης ἐκόμισεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μόνον ἡ Ἑλλάς, καὶ ἡ «Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι»!

Ἐνυπάρχει καὶ μία ἄλλη μεγάλη ἀξία εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς. Ἐκεῖ βλέπομεν τὸν μικρόκοσμον τῆς Ἑλλάδος νὰ ἴσταται ἀτίμητος διδάσκαλος τοῦ σημερινοῦ μακροκόσμου τῆς ἐποχῆς μας. Ὅλαι αἱ ἀδυναμίαι τοῦ αἰῶνός μας, τὰ παγκόσμια προβλήματα, αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολεμικαὶ ἐξελίξεις, αἱ πνευματικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ ζυμώσεις, ὅλα γενικῶς, ὑπῆρξαν ἤδη ὡς προβλήματα τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος. Πολλὰ εὐρῆκαν καὶ τὰς λύσεις των. Ἡ Ἑλλάς εἶναι μοναδικὸς διδάσκαλος τοῦ κόσμου σήμερον, ἂν εἶναι — καὶ εἶναι — ἀληθὲς τὸ ρητόν, ὅτι ἡ Ἱστορία εἶναι φωνὴ νεκρῶν διδάσκουσα τοὺς ζῶντας.

Αὐτὸς ὁ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἡ παράδοσις του, πρέπει νὰ διατηρηθῆ καὶ πρέπει νὰ καλλιεργῆται πάντοτε πάσῃ θυσίᾳ. Ἀλλὰ σπεύδω νὰ προσθέσω ἀμέσως καὶ τὰ ἐξῆς: μόνον γόνιμος χρῆσις τῆς Παραδόσεως εἶναι εὐκταία. Οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου ἐπεζήτησαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν παρακμὴν διὰ τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας των, τῆς ἀναβιώσεως τῶν φιλοσόφων των, τῆς καλλιέργειας τοῦ παρελθόντος των. Ἀπέτυχον, καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν. Ὁ ἀνθρωπισμὸς δὲν ἦτο τοιοῦτον εἶδους ἀναβιώσις. Ἦτο βίωμα. Ἦτο γονιμοποιήσις τῆς Μεγάλης Μητρὸς μὲ τὸ σφρίγος τοῦ νεανικοῦ θεοῦ, τὸ αἷμα τῆς Νεότητος, δὲν ἦτο ἐνδογαμία. Τὸ νέον αἷμα εἶναι αἱ νέα ὑγιεῖς ἰδέαι, διότι μόνον ὑγιεῖς ἰδέας ἐκδέχεται ὁ ἀνθρωπισμὸς, ὁ κάθε ἀνθρωπισμὸς. Αὐτὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀθάνατος ἀξία τῶν Κλασσικῶν. Τοὺς δέχεται καὶ τοὺς ἐρμηνεύει ἡ κάθε γενεὰ μὲ τὸν τρόπον της, χωρὶς αὐτοὶ νὰ γηράσκουν ποτέ. Εἶναι ἡ μελωδικὴ γραμμὴ τῆς μουσικῆς, ἀλλ' εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἐκάστοτε, ἐφόσον θὰ συνοδευθῆ ἀπὸ ἀντίστιξιν καὶ ἀπὸ νέαν ἁρμονίαν.

Εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας πρωτίστως, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν Κό-

σμον χρειάζεται το ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα ὡς στήριγμα τοῦ ἐσωτερι-
κοῦ μας Κόσμου: Κλασσικὴ μόρφωσις, ἀλλὰ γονιμοποιημένη με νέας
ιδέας, νέας ὕγιεις ιδέας.

Τίνες θὰ εὐρεθοῦν νὰ τὰς ἐφαρμόσουν εἰς τὴν χώραν ταύτην, ποὺ
εἶναι καὶ ἡ γενέτειρά των; Χρειαζόμεθα ἀνθρώπους με πνευματικὰ
ἐφόδια, με θέλησιν καὶ πίστιν, με χρόνον λογικὸν ἐμπρὸς των, διὰ νὰ
ἐφαρμόσουν στερεὸν πρόγραμμα. Εἶθε ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ Θεὸς
τῆς ἀνθρωπότητος ὀλοκλήρου, νὰ εὐδοκήσῃ ὅπως εὐρεθοῦν οἱ ἀνθρω-
ποι αὐτοί.

Νομίζω, ὅτι εἶναι τώρα καιρὸς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἐπιμύθιον.
Πολλοὶ θὰ διερωτηθοῦν, διατί ἔθιξα τόσα ζητήματα καὶ τόσον ποικίλα,
διατί ἀνέτρεξα εἰς τόσους αἰῶνας. Ἔχει τὸν λόγον τῆς ἡ τηρηθεῖσα
τακτικῆ. Ἀποσκοπεῖ νὰ προτείνῃ, ὅπως ἐπανορθώσωμεν μίαν ἀδικίαν,
τὴν ὁποίαν ἡμεῖς, οἱ ἐορτάζοντες σήμερον τὰ ἑκατὸν πενήκοντα ἔτη
τῆς ἀνεξαρτησίας μας, διεπράξαμεν ἔναντι τοῦ χρέους μας πρὸς τὸ
Ἕθνος. Ὅλα τὰ ἔθνη σήμερον ἔχουν ἀνεγείρει εἰδικὰ μουσεῖα, τὰ ὁποῖα
κατὰ τρόπον εὐκόλον καὶ ἄκοπον ἀναπτύσσουν τὰς προόδους των καὶ
τὰς τυχόν ὑπηρεσίας των πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ Ἑλλὰς δικαίως ἀνήγειρεν ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα, ἀλλὰ καὶ
ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ καὶ ἄλλα. Δὲν ἐσκέφθη ὅμως σοβαρῶς, ὅτι
πρώτιστον καθήκον ἔχει νὰ ἀνεγείρῃ καὶ τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ
Ἔθνους. Τὸ Ἕθνος με τὸ μεγαλύτερον καὶ με τὸ ἐνδοξότερον παρελθὸν
ποτέ δὲν ἐσκέφθη νὰ δείξῃ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἐμπράκτως, ἀλλὰ μόνον
διὰ λόγων.

Φαντασθῆτε ἐν μουσεῖον, ἐν ἀπέραντον τῇ ἀληθείᾳ μουσεῖον, διότι
μόνον τμηματικῶς θὰ τελειωθῇ καὶ μόνον διὰ συνεργασίας πολλῶν
ἐπιστημόνων πρόκειται νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὄστᾱ. Εἰς τὰ τοιαῦτα μου-
σεῖα με πρωτότυπα ἔργα, με ἀναπαραστάσεις, με εἰκόνας, με προπλά-
σματα, με διαγράμματα, με στατιστικὰς, ὑλοποιοῦνται, κατὰ τὴν
συνήθη ἔκφρασιν, αἱ ἐπιδόσεις ἐνὸς Ἔθνους.

Ἄς φαντασθῶμεν τὸ μουσεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Χιλιάδας πολλὰς ἐτῶν πρὸ Χριστοῦ περιεπλανᾶτο εἰς τὰ δάση μας ὁ πρωτόγονος κνηγὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος τῶν σπηλαίων. Προχωροῦμεν γοργά. Εἰς τὰς αἰθούσας του θὰ παρελάσουν οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης χρυσοῦς ἐποχῆς, τῆς Μυκηναϊκῆς, οἱ πελώριοι χρυσοποικιλτοὶ πολεμισταί, οἱ ἀτρόμητοι θαλασσοπόροι. Ὅ,τι ὑπάρχει ὡς ὕψιστος ὕμνος εἰς τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν, ὅ,τι ἱερώτερον ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν τὴν ἰδέαν, τὰ ἐνεσάρκωσεν ὁ Ὅμηρος. Εὐρισκόμεθα τώρα εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ὀμήρου. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ὁ περίφημος στίχος: Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμόνεσθαι περὶ Πάτρης. Βλέπετε πόσον δίκαιον ἔχει ἡ ρῆσις, ὅτι τὰ ἔθνη χάνονται, ἀλλ' εἰς ὠραῖος στίχος παραμένει ἔσαεί.

Δίπλα εἰς τὸν Ὅμηρον τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἔθνους θὰ ἔχη νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἀγαθὸν Ἡσίοδον τῆς Ἀσκρας, μὲ τὰ γεωργικὰ του παραγγέλματα, μὲ τὸν θησαυρὸν τῆς λαϊκῆς του ἐμπειρίας, μὲ τὴν προφιλοσοφικὴν κοσμογονίαν του. Καὶ εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἐπακολουθήσουν ἡ ἀφύπνισις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ φυσιοκρατικὴ Φιλοσοφία. Τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἔθνους ὀφείλει νὰ δείξῃ εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ὅτι ἐδῶ διετυπώθη τὸ πρῶτον εἰς τὸν κόσμον ἡ ἰδέα τῆς ἀύλου καὶ ἀσυλλήπτου δυνάμεως τῶν ἀρχικῶν στοιχείων, ἡ φιλότης καὶ τὸ νεῖκος. Ἐδῶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀτόμου, ἐδῶ τὸ μυστήριον τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ἐδῶ τὰ πρῶτα μαθηματικὰ ἐφηρμοσμένα ἤδη, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Πῶς νὰ σκιαγραφηθῇ ἐδῶ, ἔστω καὶ ἐπιγραμματικῶς, ἡ ἀνοδος αὕτη εἰς τὸ πνεῦμα, τὴν Τέχνην, τὴν ἀνθρωπίνην ἐξέλιξιν ὑπὸ μορφὴν εἰρήνης καὶ πολέμου! Ὁ αἰὼν τῶν ἑπτὰ σοφῶν, οἱ θαυμαστοὶ κλασσικοὶ αἰῶνες, τὰ Πανελλήνια ἱερά, οἱ Ὀλυμπιακοὶ καὶ οἱ λοιποὶ ἀγῶνες, τὰ Ἑπτὰ θαύματα τοῦ Κόσμου, αἱ μάχαι αἱ ὁποῖαι ἔσωσαν τὸν πολιτισμὸν καὶ κατέστησαν ἀθάνατον τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν. Οἱ γίγαντες τῆς Φυλῆς, πρωτίστως ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ νέος Κόσμος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ πάλη τοῦ Βυζαντίου πρὸς τὸ Ἰσλάμ, τὸ Ὑγρὸν Πῆρ, ἐν τέλει ἡ στυγερά δουλεία.

Οἱ περιηγηταὶ θὰ μᾶς βοηθήσουν, νὰ ἀναπαραστήσωμεν εἰς τὰς

αιθούσας τοῦ μουσείου τόσα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων : Πῶς ἔζη ὁ ραγιᾶς, πῶς κατεπιέζετο καὶ πῶς ἐβασανίζετο. Εἶναι πολὺ χρήσιμον νὰ μάθῃ ἡ ἀνθρωπότης, πῶς οἱ συνάνθρωποι ἐξεδέροντο ζῶντες, πῶς ἐτέμνοντο μελεῖστί, πῶς ἀνηροτῶντο καὶ ἀφήνοντο νὰ καταπέσουν καὶ νὰ καρφωθοῦν ἐπὶ δοκοῦ, ἀφ' ἧς ἐξεῖχον σιδηραὶ ἀοπάγαι. Καὶ οὕτω καθεξῆς.

Θὰ μάθῃ ὁ ἐπισκέπτης τοῦ Μουσείου τῆς Φυλῆς, πῶς ἐπαναστατήσαμεν, μὲ τί ὄπλα καὶ μὲ τί μέσα ἐπολεμήσαμεν, πῶς εἰς τὰ Ψαρὰ (μαρτυροῦν οἱ Γάλλοι, παρακολουθοῦντες μὲ τὰ τηλεσκόπιά των ἐκ τοῦ καταστρώματος τῆς «Ίσιδος») Τοῦρκος στρατιώτης ὁρμᾷ πρὸς τὸ ἅγιον ράκος τῆς σημαίας τοῦ πυροβολείου. Πῶς ἔκρηξις φρικώδης ἐδόνησε τὸν ἀέρα. Ἡρωες, ἐχθρὸς καὶ προμαχὼν ἔγιναν καπνός. Καὶ ἐπιλέγουν μετὰ συγκινήσεως οἱ ξένοι : «Οἱ μαχηταί . . . ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα». Εἶναι ἀμάρτημα ἔναντι τοῦ Ἔθνους, τοιαῦτα γεγονότα νὰ μὴ εὗρουν τὴν θέσιν των εἰς μουσεῖον, διότι εἰς τὸ εἶδός των εἶναι ἐκθέματα ἀντάξια τῶν Παρθενῶνων καὶ τῶν Πραξιτελῶν εἰς τὴν Τέχνην. Καὶ δὲν εἶναι τὰ μόνα. Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Σέκκου, ὁ Σαμουήλ εἰς τὸ Κούγγι, ὁ Καψάλης εἰς τὸ Μεσολόγγι, ὁ Γιαμπουδάκης εἰς τὸ Ἀρκάδι θὰ λάβουν παραπλεύρως θέσιν . . .

Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ τέλους. Ἀπὸ τὸν ἡμερήσιον τύπον τῶν τελευταίων ἡμερῶν τὸν δημοσιεύοντα ἀποσπάσματα τῶν ἀρχείων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ἐλάβομεν ἀφορμὴν ἄλλοι νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ ἄλλοι διὰ πρώτην φορὰν νὰ μάθωμεν περὶ ἐνὸς Ἑλληνοῦ Καμικάζι, ἦτοι τὴν περίπτωσιν Ἑλληνοῦ ἀεροπόρου, ὁ ὁποῖος . . . «ἐπέπεσε μὲ τὸ ἀεροπλάνον του ἐναντίον ἐνὸς ἐχθρικοῦ καὶ τὸ κατέρριψε μὲ τὸ πλήρωμά του . . .», ὅπως ἀνεφέρετο μετὰ θαυμασμοῦ.

Ὁλόκληρος αὕτη ἡ δολιχοδρομία τῆς Φυλῆς πρέπει νὰ ἀναπαρασταθῇ ἐντὸς τοῦ Μουσείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Θὰ εἶναι ἴσως τὸ συγκλονιστικώτερον μουσεῖον εἰς τὸν Κόσμον. Ἐκεῖ θὰ εἰσέρχωνται

οί επισκέπται ἀγνώτες ἀπὸ τὴν μίαν θύραν καὶ θὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν ἄλλην φωτισμένοι μὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα διδάγματα, ἀπὸ ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐκεῖθεν θὰ διέρχονται, διὰ νὰ φρονηματίζονται, ὁ Ἔθνικὸς στρατὸς καὶ ὀλόκληρος ἡ νεολαία τῶν σχολείων.

Διὰ νὰ ἰδρυθῇ τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πρέπει νὰ συνεργασθοῦν ἀρχαιολόγοι, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, ἱστορικοί, καλλιτέχναι καὶ πλῆθος ἄλλων διανοιῶν. Τοιοῦτο ἔργον μόνον ἡ Ἀκαδημία θὰ ὄφειλε καὶ μόνη αὐτὴ θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας, διότι εἶναι ἔργον γενεᾶς διὰ νὰ ὀρθωθῇ καὶ γενεῶν εἶτα, ἵνα βαθμηδὸν ἀποβῇ τέλειον.

Τοῦτο θέλει ἀποβῆ τὸ τελειότερον διδασκαλεῖον τῆς Φυλῆς καὶ ὁ ὠραιότερος ὕμνος πρὸς τὴν τετράκις χιλιετῆ ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους... Καὶ κάπου ἐκεῖ, εἰς τὴν τελευταίαν αἴθουσαν, μία εἰκὼν νὰ παριστᾷ τὰς τρεῖς Μοίρας, ὅπως περίπου εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς αἰθούσης ταύτης. Νὰ συνεχίξῃ ἐκεῖ νὰ ἐκτυλίσῃ τὸ νῆμά της ἡ Κλωθώ, νὰ τὸ διανθίξῃ πάντοτε μὲ τὰ θαυμαστά θρόνα της ἡ Λάχεσις καὶ νὰ τὸ σέβεται μὲ δέος ἡ Ἄτροπος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων...

Μέσα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐκλεκτὴν θέσιν θὰ κατέχουν καὶ τὰ γεγονότα, τῶν ὁποίων ἐορτάζομεν ἀπόψε τὴν ἑκατοστὴν πεντηκοστὴν ἐπέτειον. Θὰ δίδουν εἰς τὸν επισκέπτην νὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως καὶ ἀκόπως, διατὶ τὸ μέγεθος ἑνὸς Ἔθνους εὐρίσκεται ὄχι εἰς τὴν πολυανθρωπίαν του, ἀλλὰ εἰς τὴν ψυχὴν του.

Θὰ ἐννοήσῃ ὅλος ὁ Κόσμος, διατὶ τόσαι εὐγενεῖς ὑπάρξεις ἔζησαν ὡς ἐν ὄνειρῳ καὶ διατὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ἦσαν γεμᾶται ἀπὸ μόνην τὴν Ἑλλάδα.

Θὰ ἐννοήσουν ὅλοι, διατὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνεφάνη τὸ μοναδικὸν ἐκεῖνο εἰς εὐγένειαν ἱστορικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀπεκλήθη Φιλελληνισμός.

Θὰ ἐννοηθῇ εὐκόλως καὶ ἀκόπως, διατὶ καὶ τότε καὶ πάντοτε, μέχρι καὶ τῆς στιγμῆς αὐτῆς τὴν ὁποίαν ζῶμεν, περιάγνυται κελεύουσα ἡ κραυγὴ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη: «Ἡ Ἑλλὰς θέλει νὰ ζήσῃ»!

Μόνον όταν θὰ ὑπάρχη τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἑθνους θὰ εἶναι εὐχερὲς νὰ καταλάβουν ὅλοι, διατί οἱ *Byron*, οἱ *Hölderling*, οἱ *Wilhelm Müller* καὶ ἄπειροι ἄλλοι ἐγεννήθησαν καὶ ἔζησαν διὰ μόνην τὴν Ἑλλάδα. Σωστὴ τοξίνωσις. Ἡ ἀγνοτέρα, ἡ εὐγενεστέρα, ἡ ὠραιότερα τοξίνωσις εἰς τὸν Κόσμον.

Θὰ ἐπισκέπτεται κανεὶς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους καὶ θὰ καταλαβαίνει τὴν ἀλήθειαν τῶν λέξεων τῶν ὀφειλομένων εἰς τὰς εὐγενεῖς ἐκείνας ψυχάς :

— Ἑλλάς, Ἑλλάς! Τί θὰ ἦτο χωρὶς ἐσὲ σήμερον ὁ Κόσμος!